

Megpróbálta minden este,
De lehuzta lomha teste
S kedve-szegye, utoljára
Felült egy kis görbe fára.

Górkakasnak farka-tolla,
Kakas magát elrikoltja,
Hangja harsog, bug, rikácsol,
Rá a sok tyuk mind kodácsol.

Félig repült, félig kuszott
S úgy megült ott, mint egy tuzok,
A faágot fogta marka,
S csaknem földig ért a farka.

Szörnyű lármát véle tesznek,
Az ebek is ébrednek,
Nagy csaholva föl- s lefutnak,
Róka-nyomra mégse jutnak.

Csöndes az éj, minden alszik.
Ámde hallga, halk-nesz hallszik.
Garád gazza meg-megrezzen,
Majd kivillan két tüzes szem.

A cselédek botra kapnak,
Róka-üzni úgy szaladnak;
De a róka, bölcs ez ebben,
Tul van immár ungon-berken ...

Róka sompolyg át a résen,
Egyet ugrik nagy merészen,
Kapja farkát górkakasnak,
De szájában toll maradt csak.

Másnap a baromfiadban
Górkakas járt hangosabban.
Farka nélkül furcsa szerzet,
De nagy a hír, melyet szerzett.

Még sokáig emlegettük,
Vitézségét nem feledtük,
Jutott ritka hírességre —
Tepsiben lett tisztes vége.

(Vargha Gy.: Kakastörténet).

Helyesírási és nyelvi magyarázatok

II. OSZTÁLY.

A tanítás anyaga: A helyesírási és nyelvi magyarázatok összefoglalása.

Nevelési cél: Nyelvünk helyes használatának tudatosítása.

I. Előkészítés. a) Az évi anyag: szavak, később rövid mondatok másolása; az év második felében: rövid két, három, négy mondatnyi szövegnek emlékezetből való íratása; szavak, majd mondatok tollbamondása; a helyesírási gyakorlatokkal kapcsolatban a nyelvi jelenségek érzékeltetése: a beszéd, a mondat, a vonás, a pont, mint a beszédbeli szünetek jelzései; a kérdőjel és felkiáltójel; a szavak és szótagok; szótagolás gyakorlati alapon; a hang; a betű; magánhangzó; egyjegyű és kétjegyű, rövid és hosszú (kettőzött) mássalhangzók.

II. Tárgyalás. a) Az előbeszédből.

Ki tudná szépen leírni a nevét? Jól van! Hát neked mi a neved? Te is ird fel! Most figyeljete ide, vizsgáljuk meg sorba, hogy jól irták-e fel a nevüket? Olvasd az elsőt! Miért irt két nevet? (Vezeték és keresztnév.) Milyen betűvel kezdte mindkét nevet? Mit tett a neve után? (Pontot.) Ki tudna még olyan szót mondani, amelyet nagybetűvel kezdünk? (Az igazgató, a községi bíró, jegyzők, előljárók nevei, stb.)

Melyik olvasmányt olvastuk utoljára? Keressük ki ezt az olvasmányt! Olvasd el a címét! Milyen betűvel nyomtatták? Ha írni kezdünk, az első betűt mindig milyennek írjuk? (Nagynak.) A cím után mit tett az író bácsi? (Pontot.) Számláld össze, hány betű van a címben? Melyek a hosszúak? Olvasd el a rövideket! Nézzétek csak, a betűk nincsenek mindenütt összeírva. »Az« külön, magában áll, utána egy kis hely van. Miért van ez, mit gondoltok? A szavak olyanok, mint ti! Ültök egymás mellett szépen, sorban, de mindegyitek külön-külön, a maga helyén. A szavak is így következnek egymás után.

Olvasd az első mondást! Számláld össze, hány szó van ebben?

b) A hang és betű

Írjuk fel a táblára a hangok képeit, vagyis miket? (Betűket.) Ugy van! Mégpedig milyen betűket?! (Az írottakat.) Helyes. Most hangoztatás után felrajzoljuk a nyomtatottakat is. Ezek mind milyen betűk? (Kicsik.) Írottak és nyomtatottak voltak. Ti azonban ismeritek már a nagybetűket is, ugy-e? Írjuk hát fel ezeket is!

Ki tudná felírni a táblára az ábécét? Írd fel!

Vegyük most az első betűt. Melyik az? (a) Ez szép kerek, ő vezeti a sort. Hangoztassuk! Ugyan melyiket vegyük utána? (á) Most ezt is hangoztassuk! Melyik legyen a harmadik betű? (b) Leírjuk ezt is! Hangoztassátok! Miért nem tudtátok sokáig hangoztatni? Mondjátok ki most hangosan! Kiáltva! Miért nem sikerül? Mit mondunk még ki vele? (Igy megyünk végig az egész ábécén.)

c) A beszéd szemléltetése.

Elmondok most egy kis mesét, meghallgatjátok?

Ez a címe: Sokszor a sok se sok.

A gólya a régi ház mellett sétálgatott a tóparton. Megszólította egy százlábu pincebogár.

— Látom kedves bátyám, sétálgatsz. Ha megengeded, veled tartok; legalább elbeszélgetünk egy kicsit.

— Legyen szerencsém! — szólt a gólya — s tovább indult. Kettőt se lépett és a százlábu bogarat már sehol se látta, úgy elmaradt az tőle, mind a száz lábával.

A gólya megállt, s fállábon álldogálva megvárta, míg

a százlábu nagy keservesen utoléri.

— Phü bátyám! — mondta nagy lihegve a bogár — de elhagytál! Nem is értem, hogy eshetett ez meg velem, mikor nekem száz lábam van, neked meg csak kettő?!

— Tudod öcsém — mondta erre a gólya —, a kevesebb is több lehet ott, ahol a *milyen?* a fontos, nem pedig a *mennyi!*

Mi volt az első mondat? Mit mondott a százlábu a gólyának? Hogyan felelt rá a gólya a százlábunak? (A beszéd szemléltetése s annak érzékeltetése, hogyan kérdezzünk, felelünk, mondunk valamit.)

(Ugyanezt megtesszük a gyermekekkel is. Mondjanak el ők is valami kis történetet.)

Az olvasókönyvben is megvizsgálunk egy kis olvasmányt. Tüzetesen megbeszéljük annak tartalmát és kifejezőmódját. (Élő beszéd — írott beszéd.) Melyik a szebb, az élő vagy az írott beszéd? (Az írott gondosabban van megválogatva, mint az élő.) Ha az írott beszéd csak az élőbeszéd leírt formája, akkor azt úgy is kell olvasni, ahogyan az élőbeszéd hangzik. (Olvasás, majd olvastatási próbák ennek szemléltetésére.)

d) A mondas.

Egy olvasmányt tárgyalunk. Elolvassuk annak első mondatát. Mit mond ebben az író? Milyen betűvel kezdjük a mondatot? Mi van a végén? Mire való a pont? Olvass úgy, mintha nem lenne pont! Van-e így értelme az olvasásnak? Miért kell tehát a mondasokat elkülöníteni? Mivel különítjük el? Olvass tovább! Most miért álltál meg? (Vonás van.) Mit csinálunk a vonásnál? (A hangot felvisszük.) Mit csinálunk a pontnál? (Levisszük.) Számold meg a szavakat ebben a mondasban? Hány szó van benne? Hogyan tudtad megszámolni? Minden szót hogyan írunk? (Külön.)

Olvass még mondasokat! Számláld össze, hány szó van ebben? Keressétek ki, hány pont és vonal van ebben az olvasmányban?

Csak pont lehet a mondas végén? Keressétek olyan mondatot, amelynek végén nem pont van! Olvasd el hangosan ezt a mondatot! (Ki volt itt?) Itt is levitted a hangot? Miért nem? Milyen jel van itt a mondas végén? (Kérdőjel.) Rajzoljunk a levegőbe kérdőjelet! Mit kell itt tenni a hanggal? Nem bizony! A kérdésnél nem a szó végét visszük fel, hanem azt a szót emeljük ki, amivel kérdezzünk. A kérdőjel csak figyelmeztet a kérdő szóra! Mondd ki még egyszer ezt a mondatot: Ki volt itt? Melyik a kérdő szó? (Ki) Ugy van, tehát ezt emeljük ki kérdés formájában. Nézzük tovább az olvasmányt! Milyen jelet találunk még a mondasok végén, csak pontot és kér-

dőjelet? (Felkiáltó jel.) Mit csinálunk itt a hanggal? (Felkiáltunk.) Mit szoktam mondani, amikor tornázuunk? (Vigyázz! Jobbra nézz! Sorakozz!) Mindezek milyen mondások? Mit kell tehát a végükre tennünk? Melyik részét kiáltom ezeknek a szavaknak? Igen, az elejét, tehát így: Vigyázz! Jobbra nézz! Sorakozz!

e) Szótagolás.

(Egy másik olvasmány kijelölése.) Olvasd el a címét! Miből rakta össze az íróbácsi ezt a mondást? (Szavakból.) Számláld össze, hány szóból áll? Egyforma hosszú mind a három szó? Miből tudtad meg? Olvasd el lassan még egyszer! Nem egyforma ideig tartott kimondani. Melyik a rövidebb szó? Hány szájnyitásra mondtad ki? Hány részből, tagból áll tehát? Most olvasd el az első szót! Ez is egytagu? Miről tudod ezt? Kötőjellel kétfelé választotta az íróbácsi. Hány szájnyitásra ejtetted ki? Tovább! Olvasd a következő mondást! Itt egyforma hosszúak a szavak? Mivel mérjük őket? Mondd el a rövid szavakat! Hány tagból állnak? Keressünk kéttaguakat! Csak hány van? Milyen szavakból áll tehát ez a mondás? Hány egytagu és hány kéttagu szóból?

Kik beszélnek így? Mi hogyan beszélünk? Folyékonyan. Milyen költeményt tanultunk? Mondd el annak első versszakaszát szótagolva!

Bontsátok fel tagokra a következő szókat: pad, szék, könyv, asztal, ajtó, kályha, feszület, tanító, kalapács, reszelő, istenfélő, térképtartó, kefekötő.

f) A szavak elválasztása.

Mit csinálunk akkor, ha a szavakat nem tudjuk már a sorba írni, nem férnek ki? (Szétválasztjuk őket.) Válaszd szét ezeket a szavakat: kalap, kötő, király, golya, asztalos, fuvaros, füzetekből, olvasmányok, stb.

Minden szót szét lehet választani? Válasszátok szét ezeket a szavakat: kut, gém, azt, most, hó, só, stb.

Gyerekek! ezentul vigyázzatok, hogy ha írás közben valamelyik szó nem fér ki, azt így tagonként válasszátok szét. Az egytagut pedig vagy teljesen kiírjátok, vagy ha nem férne, úgy az egészet vigyétek át az alatta lévő sorba.

g) A szavak szétbontása hangokra.

Ird fel ennek a hangnak képét: a. Ird fel ezt: u. Stb.

Látom, ismeritek a hangok képét és szépen le is tudjátok írni azokat. Ilyen betűkből állanak a szavak is. Mondjunk szavakat! Vizsgáljuk most meg ezeket! Olvasd az első szót! Mondd el, milyen betűkből van összetéve? Ird fel a szó után annak betűit! Olvasd el most a második szót! Sorold el, milyen betűkből áll ez a szó! Te a következő szó betűit olvasd el külön-külön. Stb. Most jöjj a táblához és ird fel azokat a szavakat, melyeket diktálok (mondok):

könyv, füzet, kályha. Olvassuk el mindnyájan! A multkor az egyik gyerek — bizonyára gyorsan írt — így írta a füzetébe ezt a szót: köny. Milyen hibát követett el? (Elfelejtette az utolsó betűt leírni.) Egy másik meg így írta ezt a szót: üzet. Olvassuk le így a szót! Van-e most értelme?

Látjátok, gyermekek, ezért kell mindig figyelmesen, szépen és lassan írni, nehogy elveszítsük valamelyik betűt, mert akkor azt más nem érti meg, mit akarunk.

Nézzük csak, mit írtunk fel az előbb a táblára? (Ábécét.) Nézzük most azt, melyik hangot lehet könnyen, melyiket nehezebben kiejteni? Különítsük el ezeket egymástól. (A magánhangzókat aláhuzom.) Melyek azok a hangok, amelyek egymagukban is könnyen kiejthetők?

a, á, e, é, i, í, o, ó, ő, u, ú, ü, ú, ezek a magánhangzók.

Melyek a nehezebben kiejthetők: b, c, cs, d, f, g, gy, h, j, k, l, ly, m, n, ny, p, r, s, sz, t, ty, v, z, zs, ezek mássalhangzók.

Mondd ki, ebben a szóban melyek a magán- és melyek a mássalhangzók: *keresztény*.

Vizsgáljuk a magánhangzókat. Könnyen észrevehető — hangoztatás után —, hogy vannak rövid és hosszú magánhangzók. Írjuk azokat kétfelé:

Rövid magánhangzók: a, e, i, o, ő, u, ü.

Hosszu magánhangzók: á, é, í, ó, ő, ú, ü.

A hosszú magánhangzó jelölésére a vonás szolgál. Vigyázzunk, nehogy elhagyjuk a vonást, mert akkor könnyen mást jelenthet ám a szó! Például cipó, cipő, hús, hús, tör, stb.

Vizsgáljuk a hangok másik csoportját, a mássalhangzókat:

egyjegyű mássalhangzók: b, c, d, f, g, h, j, k, l, m, n, p, r, s, t, v, z,

kétjegyű mássalhangzók: cs, gy, ly, ny, sz, ty, zs.

Keressünk ki az olvasmányból rövid és hosszú magánhangzókat, majd egyjegyű és kétjegyű mássalhangzókat!

Hogy hívnak téged? (Anna.) Téged? (Gizella.) És téged? (Julianna.) Ana vagy te, vagy Anna? Írjuk fel a táblára! (Ana.) Miért nevettek? Miért kell tehát két nn-nel írni? Milyen az n? (Hosszu.)

Keressünk az olvasmányból hosszú mássalhangzókat! (arra, benne, Ottó, Bella, stb.).

A kettőzésnél sok mássalhangzó kerülne össze, azért a kétjegyű mássalhangzónak csak az első jegyét kettőzzük, a másodikat csak egyszer írjuk, így: asszony, annyi, öccse, loccsan, pottyán, kottyan, stb.

III. Összefoglalás.